

PAUL EGEDES FORFÆRDELIGE HAVDYR

Af professor *A. Rosenkrantz*

I året 1734 i juni måned blev der fra et skib, som befandt sig i Davisstrædet lidt syd for Godthåbsfjordens munding, iagttaget et forfærdeligt havuhyre, som gentagne gange skød op af havet i skibets nærhed og spredte skræk og rædsel blandt de ombordværende. Denne mærkværdige hændelse finder første gang litterær omtale i Hans Egedes berømte værk: „Det gamle Grønlands Nye Perlustration eller Naturel-Historie“, der udkom i 1741. Under omtalen af havets dyreverden hedder det bl. a.:

„Hvad andre Søe-Vunder og Monstra er angaaende, da melder vel Tormoder (Thormod Torfæus) udi hans *Historia Grönlandica ex Speculo Regali Islandico* om trende Slags, som skal være set i den Grønlandske og Islandske Søe. Men ingen af dem ere i vore Tider kommen os til Siune, uden allene et forfærdeligt stort Hav-Dyr, som 1734 blev seet i Søen uden for Colonien paa 64. Gr. og var af denne Gestalt og Skikkelse. Det var et saa overmaade stort Bæst, saa dets Hoved ragte sig lige jevnt ved Skibets Mers, der det kom op af Vandet, og Kroppen var nok saa tyk omkring som Skibet, og vel 3. à 4. Gange saa lang. Det havde en lang spidtz Snude og blæste som en Hvalfisk, havde breede store Laller, og Kroppen syntes at være begroet med Skiæl, og var meget runken og ujævn paa Huden. Den var ellers skabt neden til som en Orm, og der det gik under Vandet, kastet det sig bagover, og rejste saa Stierten op af Vandet, en heel Skibs Lengde fra Kroppen.“

Denne beretning er siden indgået som et vigtigt led i den lange række af såkaldte beviser for eksistensen af store havuhyrer, bedst kendt under betegnelsen „den store sølange“, og sødyret fra Davisstrædet ses da ofte betegnet som „Hans Egedes Sølange“. Netop dette, at Perlustrationens højt ansete forfatter af mange er anset for at være iagttageren af fænomenet, i forbindelse med en særlig fremhævelse af Hans Egedes skarpe iagttagelsesevne og den grundige og samvittighedsfulde måde, hvorpå han iøvrigt har berettet om de ejendommeligheder i den grønlandske natur, han er stødt på, har bevirket, at man i søslangelitteraturen har lagt ganske særlig vægt på denne skildring. Det har dog gennem tiderne ikke skortet på forslag, der tilstræber en forklaring af fænomenet ud fra kendte hav-

Fig. 1. Kobberstik fra Paul Egedes journal.

over Vandet at Hovedet syntes at rekke til vor Mers. Dens Aande var ei stærk som Hvalfiskens, da den anden Gang kom op af Vandet. Første Gang blev vi den ikke vaer, førend den stod saa godt som over os paa et Pistol Skud nær. Hovedet var smallere end Kroppen, som syntes blød og runken, havde brede nedhengende Laller, det var 3 Gange over Vandet. Sidste Gang langt borte. Naar det dukkede under, kastede det sig bag over. Siden kom den lange Hale op bag efter, mere end et Skibs Længde fra Kroppen. Mod Aftenen fik vi Storm. Dagen derpaa fik vi Bierget Hiort-Takken at see ved Godthaab.“

Beskrivelsen ledsages af et kobberstik, som her gengives som fig. 1; det er næppe udført af Paul Egede selv, men er formentlig fremstillet efter hans anvisning og i nær tilknytning til journalens trykning i 1788. Derimod er der al grund til at

dyrs optræden. - Inden vi ser lidt nærmere herpå, er der grund til stærkt at understrege, at det ingenlunde var Hans Egede, der i 1734 iagttog søuhvret i Davisstrædet, men derimod hans søn Paul Egede, der dette år som ordineret præst og missionær vendte hjem til Grønland efter et 6-årigt ophold i Danmark. Dette forhold er vel nok almindeligt kendt blandt grønlands-sagkyndige, men det synes ikke, som om man hidtil har tillagt den beskrivelse, Paul Egede har givet af begivenheden, tilstrækkelig vægt. Den findes på pag. 45 i bogen: „Efterretninger om Grønland uddragne af en Journal holden fra 1721 til 1788“, udgivet i 1788, året før Paul Egedes død, og former sig således:

„Den 17. Junii saae vi Statenhuch og havde Landet bestandig i Sigte indtil 64°. Her lod sig tilsyne et usædvanligt forfærdelig Dyr, der rejste sig saa høit

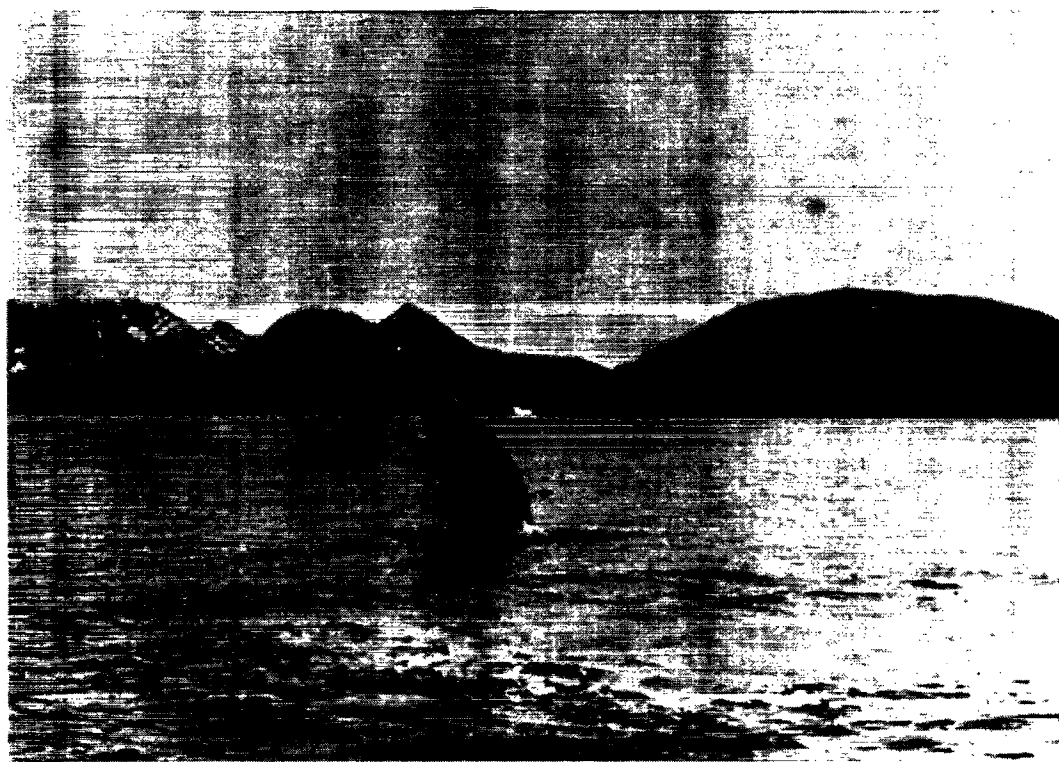

Fig. 2. Vågehvalens andet opspring.

Foto: Alfred Rosenkrantz

I forgrunden en hvirvel i vandet efter første opspring, der endte med, at hvalen kastede sig bagover.

antage, at journalens beskrivelse er affattet i nøje tilknytning til selve begivenheden i 1734.

Skibet, som førte Paul Egede til Grønland, anløb ikke Godthåb, men fortsatte til Diskobugten, hvor kolonien Christianshåb blev grundlagt. Først den 8. August, altså næsten to måneder efter at søuhyret blev iagttaget, kom Paul Egede med et andet skib til Godthåb og har således først denne dag kunnet berette om den mærkelige tildragelse for faderen. I begyndelsen har Hans Egede vel ikke tillagt sønnens beretning større vægt. I det store værk: „Omstændelig og udførlig Relation angaaende den grønlandske Missions Begyndelse og Fortsættelse samt hvad ellers mere der ved Landets Recognosering, dets Beskaffenhed og Indbyggernes Væsen og Leve-Maade vedkommend er befunden“ fra 1738 nævnes søuhyret ikke med et eneste ord, medens Paul Egedes hjemkomst til Godthåb er udførligt omtalt. Først i „Perlustrationen“ fra 1741 bliver begivenheden, som ovenfor citeret, omtalt, men uden at iagttagerens navn nævnes, og udstaffet med mange beskrivende tilføjelser af fantastisk art, når sammenlignes med Paul Egedes journal, der først

Fig. 3. Vågehvalens tredie opspring. Bemærk rygsfinnen.

Foto: Alfred Rosenkrantz

blev læseverdenen bekendt i 1788. Det kan derfor ikke undre, at Hans Egedes fremstilling har været afgørende for efterverdenens opfattelse af det mærkelige væsen fra Davisstrædet som noget hidtil ukendt, et virkeligt sømonstrum.

Stiller vi de to beskrivelser op ved siden af hinanden, vil forskellighederne træde klart frem:

Paul Egede (Journal) 1734.

Et usædvanligt forfærdeligt Dyr,
der rejste sig saa høit over Vandet at
Hovedet syntes at rekke til vor Mers.
Dens Aande var ei stærk som Hval-
fiskens, da den anden Gang kom op af
Vandet.

Første Gang blev vi den ikke vaer,
førend den stod saa godt som over os
paa et Pistol Skud nær.

Hans Egede (Perlustration) 1741.

Et forfærdeligt stort Hav-Dyr.
Dets Hoved ragte sig lige jevnt ved
Skibets Mers, der det kom op af Vandet.
(- og blæste som en Hvalfisk)

÷

Hovedet var smallere end Kroppen.

Kroppen syntes blød og runken,

havde brede nedhengende Laller,

det var 3 Gange over Vandet. Sidste Gang langt borte.

Naar det dukkede under, kastede det sig bag over.

Siden kom den lange Hale op bag efter, meer end et Skibs Længde fra Kroppen.

÷

÷

÷

÷

÷

(Det havde en lang spidtz Snude)

Kroppen var meget runken og ujevn paa Huden,

havde breede store Laller,

÷

der det gik under Vandet, kastet det sig bag over

og reiste saa Stiertten op af Vandet, en heel Skibs Lengde fra Kroppen.

Kroppen var nok saa tyk omkring som Skibet, og vel 3. à 4. Gange saa lang.

Det havde en lang spidtz Snude

og blæste som en Hvalfisk.

Kroppen syntes at være begroet med Skiæl.

Den var ellers skabt neden til som en Orm.

Som det vil ses, er afbildningen (fig. 1) i uoverensstemmelse med Paul Egedes journal, ikke alene ses to eksemplarer af søuhyret i havet, men det forreste, nær skibet, viser både krop og hale over havfladen på een gang.

Skal man danne sig en mening om, hvad det kan være for et væsen, Paul Egede har set, må man alene bygge sin opfattelse på hans originale beskrivelse i journalen og ikke lægge vægt på de tilføjelser af mere eller mindre fantastisk art, som Hans Egede har forsynet sin berømte skildring med. Det gælder bl. a. hans oplysning om kroppens tykkelse og længde, der er i direkte modstrid med Paul Egedes figur, men især bemærkningen om, at kroppen syntes begroet med skiæl. I Paul Egedes beskrivelse siges, at kroppen syntes blød og runken, og dette i forbindelse med omtalen af laller leder tanken i retning af, at søuhyret kan have været en hval, en opfattelse, som også har været fremsat tidligere. I denne forbindelse vil et par ord om en oplevelse, jeg havde i Tunugdliarfikfjorden i 1948, formentlig have nogen interesse: Den 21. juni 1948 kl. ca. 11 formiddag befandt jeg mig ombord i motorbåden „Anders Olsen“ sammen med bl. a. bygnings-

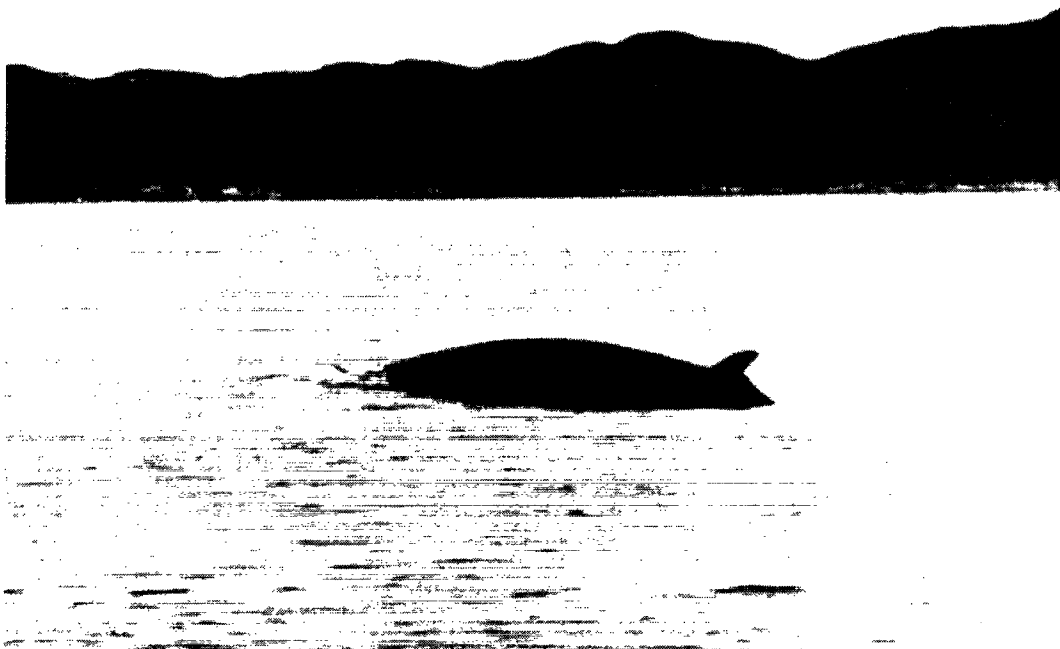

Fig. 4. Vågehvalen skyder sig mellem de to serier af opspring på normal måde op over havfladen efter at have givet blåst. Bemærk rygfinnen. Foto: Alfred Rosenkrantz

inspektør O. Himmelstrup og færeavlsbestyrer K. N. Christensen på vej til Narssaq for at se på byggegrund til den nye fabrik. Pludselig krummede ryggen af en hval sig op over havfladen umiddelbart foran bådens stævn. Lige forinden havde vi mærket et svagt stød i båden, og det synes at tyde på, at hvalen var blevet let påsejlet. Den dykkede straks under, skød dernæst ryg og gav blåst foran båden i dens kurslinie, men længere borte, hvorefter den trak ud om styrbord. Her skød den nu i to serier à tre gange mere eller mindre stejlt op af vandet og iagttog båden (fig. 2 og 3). Mindst een gang erindrer jeg tydeligt, at den, da den sank i havet, kastede sig bagover. Hvalens spidse hoved og dens luffer (laller) forsynet med en hvid tværstribe sås tydeligt, ligeledes den langt bagude placerede rygfinne. Dyret skød vel op til en højde af 6-7 m over havfladen. Mellem de to serier af opspring skød hvalen på sædvanlig måde op og gav blåst (fig. 4). Efter sidste opspring forsvandt den og lod sig ikke se mere. Der kan ikke være tvivl om, at hvalen, vi så, var en vågehval eller sildepisker: *Balænoptera rostrata*; den betegnedes ydermere af vor grønlandske bådfører som en tikagugdlik, netop betegnelsen for en vågehval.

Vågehvalen hører til bardehvalernes gruppe, der omfatter de største nulevende dyr. Om disse hvaler vides det, at de alle er i stand til at springe halvt op af vandet. Det gælder således også den længste af dem alle, kæmpehvalen eller blåhvalen, der er velkendt i grønlandske farvande og af grønlænderne kaldes Tunolik. Denne art kan opnå en længde af op mod 30 m, og det vil sige, at hovedets spids, når dyret skyder halvt op af vandet, hæver sig næsten 15 m op over havfladen. Det er endda muligt, at den kan hæve sig endnu højere; vågehvalen i Tunugdliarfikfjorden skød næsten de $\frac{2}{3}$ af kroppen op over havfladen, idet rygfinnen var klart synlig (fig. 2).

Alt det ovenfor anførte taget i betragtning består der for mig ikke megen tvivl om, at det dyr, som Paul Egede så skyde 3 gange op af havet til en højde som skibets mers og kaste sig baglæns efter opspringet, må have været en bardehval. Det eneste punkt, der ikke helt stemmer, er omtalen af dyrets hale, der var „skabt neden til som en orm“. Ganske vist skyldes denne omtale Hans Egede, men på Paul Egedes figur (fig. 1) er halen formet som i beskrivelsen. Den ormformede hale, som ikke nævnes i *Paul Egedes journal*, har givet anledning til, at nogle har ment, at det, Paul Egede så, var en kæmpeblæksprutte, og at halen var een af dens lange fangarme. Det kan vel ikke udelukkes, at kunstneren, der udførte Paul Egedes figur, har kendt og ladet sig påvirke af Hans Egedes tilføjelse, og at Paul Egede, der selv troede på uhyret som noget usædvanligt, ikke har lagt vægt på en korrektion. Den mulighed, at den ormformede hale i virkeligheden var hvalens rygfinne (se fig. 4), kan vel heller ikke helt udelukkes. Spørgsmålet om, hvilken bardehval Paul Egede kan have set skyde op af havet, kan ikke sikkert besvares. Bedømmelsen heraf afhænger bl. a. i nogen grad af, i hvilken højde over havfladen skibets mers har befundet sig, og herom kan intet oplyses sikkert. Er det rigtigt, at dyrets hoved nåede op i højde med merset, må man vel tænke på en af de store bardehvaler som blåhvalen, der skyder mindst 15 m op, en højde, der vel kan svare til mershøjden på datidens skibe, men det er jo også muligt, at den forskrækkelse, som greb iagttagerne, har medført, at de overvurderede dyrets størrelse. I så fald kan også de mindre bardehvaler, selv vågehvalen, komme i betragtning.

Mange har gennem tiderne forsøgt at give en naturlig forklaring på det fabeldyr, Paul Egede mente at have set i 1734. Også den opfattelse, at det har været en hval, ses anført flere gange som en ret nærliggende løsning på gåden. Sidst er dette blevet fremhævet af dr. O. Helms i en artikel i „Naturens Verden“ fra 1937 om spækhuggeren. Han hævder her, at forklaringen må være en hval, der forfulgt af spækhuggere er sprunget op i luften. Oplevelsen i Tunugdliarfikfjorden viser dog, at tilstedeværelsen af spækhuggere ikke er strengt nødvendig for at få hvalerne til at skyde op af havet.